

**مسئولیت مدنی محافظ و سرپرست صغیر یا مجنون
(مطالعه تطبیقی)**

بانت، ممتاز استاد دکترا سید عزت الله عراقی

دکتره عماد عابدی

(عضو هیأت علمی دانشکده فردوسی مشهد)

نشر دستور

مرکز پخش: مشهد، خیابان دانشگاه، بازارچه کتاب گلستان، شماره ۱ و ۲

پخش کتاب رنوف، تلفن: ۳۸۴۰۵۸۴۶، همراه: ۰۹۱۵۰۹۵۶۸۳

شماره شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۰۶-۸۹-۷

فهرست مندرجات

صفحه	عنوان
۹	مقدمه استاد گرامی آقای دکتر سید عزت الله عراقی
۱۱	پیش درآمد
	فصل نخست: مفهوم و مبانی مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۱۴	مبحث نخست: شناسایی مسؤولیت سرپرست و محافظ صغیر و مجنون
۱۵	گفتار اول: تاریخچه مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۱۵	بند نخست: سیر تاریخی
۱۵	الف) حقوق عهد باستان و پیش از اسلام
۱۶	ب) حقوق روم و اسلام
۱۷	ج) قرون وسطی و نوزائیس
۱۷	بند دوم: حقوق معاصر
۱۷	الف) قانون مدنی مصوب ۱۸۰۴ فرانسه
۱۸	ب) نظامهای حقوقی رومی-ژرمنی و کامن لا
۲۰	ج) حقوق ایران
۲۰	گفتار دوم: اوصاف و طبیعت مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر یا مجنون
۲۱	بند نخست: اوصاف مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر یا مجنون
۲۱	الف) مسؤولیت شخصی یا مسؤولیت ناشی از فعل غیر؟
۲۲	ب) مسؤولیت مبتنی بر تقصیر یا مسؤولیت بدون تقصیر؟
۲۳	ج) قاعده یا استثناء بودن مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۲۶	د) دخالت انصاف
۲۷	بند دوم: طبیعت مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۲۷	الف) مسؤولیت قراردادی
۲۹	ب) مسؤولیت قهری
۳۰	مبحث دوم: مبانی و نوع مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۳۰	گفتار اول: مبانی مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون

۳۱	بند نخست: همبستگی خانوادگی
۳۲	بند دوم: ولایت ابوینی
۳۵	بند سوم: تقصیر در نگهداری و تربیت
۳۶	بند چهارم: انصاف
۳۷	بند پنجم: حمایت از حقوق زیاندیدگان
۳۸	بند ششم: ایجاد خطر
۴۰	بند هفتم: تقصیر عیوب طبیعی و نارساییهای شخصیتی
۴۰	گفتار دوم: نوع مسئولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۴۱	بند نخست: تقصیر نبات
۴۳	بند دوم: فرض تقصیر
۴۵	بند سوم: مسئولیت بدون تقصیر
۴۶	الف) حقوق فرانسه
۵۰	ب: تحولات قانونی و قضایی در ایالات متحده

فصل دوم: قلمرو مسئولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون

۵۴	مبحث نخست: اشخاص مورد مراقبت
۵۵	گفتار نخست: صغار
۵۵	بند نخست: حقوق ایران
۶۰	بند دوم: حقوق فرانسه
۶۱	بند سوم: حقوق مصر
۶۱	گفتار دوم: مجانین
۶۴	گفتار سوم: اشخاص غیر رشید
۶۵	گفتار چهارم: ناتوانان جسمی
۶۷	مبحث دوم: اشخاص مسؤول
۶۷	گفتار نخست: نظامهای حقوقی
۶۷	بند نخست: نظام حقوقی فرانسه
۶۹	بند دوم: نظام حقوقی آلمان

بند سوم: ارزیابی دو نظام حقوقی	۶۹
گفتار دوم: مصادیق اشخاص مسؤول	۷۰
بند نخست: والدین	۷۰
الف) والدین قانونی	۷۱
ب) والدین طبیعی	۷۳
ج) پدرخوانده و مادرخوانده	۷۴
د) فوت یکی از والدین	۷۶
ه) جدای زن و شوهر	۷۶
بند دوم: اجداد، وصی، قیم و خویشاوندان	۷۸
الف) حقوق ایران	۷۸
ب) حقوق تطبیقی	۷۹
بند سوم: سایر مسؤولان	۸۰
الف) استادکاران	۸۰
ب- معلمان	۸۲
ج- کارفرمایان	۸۵
د- مؤسسات عمومی	۸۶
ه- مؤسسات خصوصی	۸۹
فصل سوم: شرایط تحقق مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون	
مبحث اول: شرایط عمومی تحقق مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون	۹۱
گفتار اول: ورود زیان	۹۲
بند نخست: مفهوم ضرر	۹۳
بند دوم: شرایط زیان قابل مطالبه	۹۴
گفتار دوم: رابطه سببیت	۹۷
بند نخست: رابطه سببیت بین زیان و فعل صغیر و مجنون	۹۷
الف) قواعد عمومی	۹۷
ب) رابطه سببیت در ضمان ناشی از استیلائی نامشروع (غصب)	۹۸

- بند دوم: رابطه سببیت بین تقصیر سرپرست و وقوع زیان ۹۹
- مبحث دوم: شرایط اختصاصی مسئولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون ۱۰۱
- گفتار نخست: تکلیف مراقبت و تربیت ۱۰۲
- بند نخست: مفهوم و کیفیت مراقبت ۱۰۲
- الف) مفهوم نگاهداری و مواظبت ۱۰۲
- ب) تکلیف مراقبت ۱۰۳
- ج) کیفیت اعمال مراقبت ۱۰۵
- بند دوم: تکلیف تربیت ۱۰۶
- بند سوم: دوران مراقبت و تربیت ۱۰۸
- بند چهارم: انتقال تکلیف مراقبت ۱۰۹
- گفتار دوم: عمل نامشروع صغیر و مجنون ۱۱۱
- بند نخست: تقصیر صغیر و مجنون در مشاغل ۱۱۲
- بند دوم: تقصیر نوعی طفل و مجنون ۱۱۳
- بند سوم: عمل نامشروع صغیر و مجنون ۱۱۷
- بند چهارم: کفایت رابطه سببیت میان فعل طفل یا مجنون با زیان ۱۱۹
- گفتار سوم: تقصیر محافظ و سرپرست صغیر و مجنون ۱۲۱
- بند نخست: لزوم تقصیر سرپرست ۱۲۱
- الف) تقصیر اثبات شده ۱۲۱
۱. تقصیر در مراقبت ۱۲۳
۲. تقصیر در تربیت ۱۲۵
- ب) فرض تقصیر ۱۲۸
- بند دوم: عدم لزوم تقصیر سرپرست یا محافظ ۱۳۰
- الف) حقوق فرانسه ۱۳۰
- ب) حقوق آمریکا ۱۳۲
- ج) حقوق ایران ۱۳۲
- گفتار چهارم: اقامت مشترک ۱۳۲

۱۳۳	بند نخست: مبنا و مفهوم اقامت مشترک
۱۳۳	الف) مبنای شرط اقامت مشترک
۱۳۳	ب) مفهوم اقامت مشترک
۱۳۵	بند دوم: شرط اقامت مشترک در برخی نظامهای حقوقی
۱۳۵	الف) حقوق فرانسه
۱۳۶	ب) حقوق سوئیس
۱۳۷	ج) حقوق ایران
	فصل چهارم: آثار و احکام مسؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون
۱۴۰	مبحث نخست: ایران - ارات زیان‌دیده
۱۴۱	گفتار نخست: جنبه سوانحی و کیفری در حقوق ایران
۱۴۱	بند نخست: رجوع زیان‌دیده به عام‌الزیان و سرپرست
۱۴۱	الف) رجوع زیان‌دیده به سرپرست
۱۴۳	ب) رجوع زیان‌دیده به صغیر یا مجنون
۱۴۵	ج) بررسی یک رأی وحدت رویه
۱۴۷	بند دوم: کیفیت مسؤولیت سرپرستان متعدد
۱۴۷	الف) مسؤولیت اشتراکی یا مسؤولیت تضامنی؟
۱۵۰	ب) کیفیت توزیع مسؤولیت
۱۵۲	بند سوم: رجوع سرپرست به صغیر یا مجنون
۱۵۵	بند چهارم: ضمان عاقله
۱۵۵	الف) ماهیت دیه
۱۵۶	ب) فلسفه ضمان عاقله
۱۵۸	ج) مفهوم و مصادیق عاقله
۱۵۸	د) آثار ضمان عاقله
۱۵۹	گفتار دوم: جانشینی مسؤولیت دولت برای مسؤولیت معلّمان، عاقله و کارمندان
۱۶۰	بند نخست: موارد مسؤولیت دولت
۱۶۰	الف) مسؤولیت دولت برای تقصیر اداری

۱۶۱	ب) جانشینی مسئولیت دولت برای عاقله
۱۶۱	ج) جانشینی مسئولیت دولت برای معلّمان عمومی
۱۶۲	بند دوم: شرایط و آثار جانشینی مسئولیت دولت برای معلّمان
۱۶۲	الف) شرایط تحقق جانشینی مسئولیت دولت برای معلّمان
۱۶۲	ب) آثار جانشینی مسئولیت دولت برای مسئولیت معلّمان
۱۶۳	مبحث دوم: اسباب معافیت
۱۶۴	گفتار نخست: فقدان تقصیر
۱۶۴	بند نخست: فقدان تقصیر در مراقبت
۱۶۷	بند دوم: فقدان تقصیر در تربیت
۱۶۸	بند سوم: فقدان تقصیر در مسئولیت مطلق
۱۶۸	بند چهارم: ارزیابی بحث
۱۶۹	گفتار دوم: عوامل خارجی
۱۶۹	بند نخست: قوه قاهره
۱۶۹	الف) مفهوم قوه قاهره
۱۷۰	ب) فایده استناد به قوه قاهره
۱۷۲	ج) اثر دخالت قوه قاهره
۱۷۳	بند دوم: فعل شخص ثالث
۱۷۴	گفتار سوم: تقصیر زیان‌دیده
۱۷۴	بند نخست: تقصیر زیان‌دیده در مسئولیت مبتنی بر تقصیر
۱۷۴	الف) اثر خطای زیان‌دیده
۱۷۶	ب) اثر خطای زیان‌دیده در دعوای خویشان متوفی
۱۷۶	بند دوم: تقصیر زیان‌دیده در مسئولیت بدون تقصیر
۱۷۷	ارزیابی نهایی
۱۸۰	پیشنهادهای
۱۸۱	فهرست منابع و مآخذ

پیش درآمد

اصل شخصی بودن مسئولیت از اصول مشهور مورد پذیرش در شرع و نظامهای حقوقی است. هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نمی کشد. (لاتزر وازرة وزیر اخی). این اصل در حقوق مسئولیت مدنی نیز حاکم است. لیکن، اجتماعی کردن حقوق، تقویت اندیشه عدالت توزیعی و ضرورت توزیع ضرر از راه جمعی کردن مسئولیت و تأکید بر تضمین حقوق زیان دیده به جای مکافات دادن عامل زیان مقصر، تحلیل اقتصادی حقوق مسئولیت مدنی، که مبتنی بر کارایی اقتصادی قواعد مسئولیت مدنی است، همگی موجب شده در اعتبار مطلق اصل شخصی بودن مسئولیت مدنی تردید حاصل شود و این فکر بر وجودند که سؤولیت مدنی دین است و پرداخت آن باید به عهده کسی باشد که بهتر آن را تحمل می کند. اگر، تاکنون، در غالب نظامهای حقوقی، مسئولیت ناشی از فعل غیر استشنا تلقی می شده، اینک با گسترش مصارف آن خود، تبدیل به یک قاعده شده و اجباری شدن و گسترش بیمه مسئولیت نیز به توسعه آن کمک کرده است. یکی از مصادیق مهم مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر، مسئولیت والدین و دیگر سرپرستار و معلمان کودک و بیماران روانی برای افعال زیانباری است که اشخاص تحت مراقبت یا تربیت آنان مرتکب می شوند.

تنوع و تحول در نظامهای حقوقی، در خصوص سؤولیت محافظ و سرپرست صغیر و مجنون، شایان توجه است. از یک سو، در حالی که در نظام حقوقی اسلام و کامن لا، بر اساس قواعد کلی سؤولیت مدنی و آیین دادرسی، زیان دیده مکلف به اثبات تقصیر سرپرست صغیر و مجنون، برای موفقیت در دعوای جبران خسارت شده است؛ در برخی کشورها، فرض تقصیر یا فرض سؤولیت و سؤولیت نوعی برای سرپرست مقرر گردیده است. از سوی دیگر، در فرض تقصیر یا فرض سؤولیت بر حسب نظامهای حقوقی متفاوت است: در حالی که در نظام جرمنی فرانسه، شمول فرض به برخی سرپرستان محدود است؛ در نظام حقوقی آلمان، تمام سرپرستان و محافظان صغار و مجانین مشمول حکم واحدی قرار گرفته اند.

رویه قضایی فرانسه، در درون نظام حقوقی نوشته و مبتنی بر قانون، نقش مهمی در تحول سؤولیت مدنی والدین برای افعال زیانبار اطفال، و به گونه عامتر، در سؤولیت ناشی از فعل غیر داشته است. رویه قضایی پویای فرانسه، با تفسیر متفاوت از بندهای یک، چهار و هفت ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی فرانسه، سیر تحول جالب و آموزنده ای را به نمایش گذاشته است: از یک سو، حرکت از

لزوم اثبات تقصیر والدین تا تأسیس فرض تقصیر، و، در نهایت، جدایی از مبنای تقصیر و تحمیل مسئولیت بدون تقصیر بر والدین؛ و از سوی دیگر، تحلیل فعل زیانبار طفل بر اساس تقصیر اخلاقی، تقصیر نوعی، سپس، نامشروع بودن آن و، در نهایت، کفایت رابطه سببیت میان فعل زیانبار و زیان وارد شده، تحوّل شگرفی را در شرایط تحقق مسئولیت مدنی والدین ایجاد کرده است. مطالعه تطبیقی این تحوّل، که با هدف تضمین حقوق زیاندیدگان و تحت تأثیر بیمه مسئولیت مدنی صورت گرفته است، از موضوعات مهم این پژوهش است.

نقش انصاف و اخالت آن برای اخلاقی کردن این نوع مسئولیت، از اوصاف مهم این بخش از مسئولیت مدنی است. وقوع زیان به واسطه فعل صغیر و مجنون واقعیت انکارناپذیر است. بدون تردید، اغلب، تقصیر سرپرست و مراقبان اینان در تحقق زیان نقش دارد. اما، مسئولیت مدنی بر هدف والاتری مبتنی است: جبران خسارات زیاندیده است. با وجود این، بیشتر کودکان و مجانیان توان مالی جبران زیان را ندارند. اخلاق حکم می‌کند که هیچ زیانی نباید جبران نشده باقی بماند و انصاف ایجاب می‌کند سرپرستار آنها، غالباً توانایی مالی بیشتری دارند، بار ترمیم ضرر قربانی را به دوش بکشند تا زیاندیده با اعسار عاملاً روبرو نشود.

در حقوق ایران، نه تنها ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی به گونه‌ای نگارش یافته که متضمن فرضی علیه سرپرستان صغیر و مجنون نیست و نتوانسته به خوبی زیاندیدگان را تضمین کند، بلکه، دادگاهها، نیز، به دلیل عدم صریح مسئولیت مدنی سرپرستان صغیر و مجنون در فقه اسلامی، عنایتی بایسته به ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ندارند. بنابراین، شایسته است مبنای و شرایط چنین مسئولیتی را، با توجه به قواعد عام لاضرر و اتلاف و تسبیب، جستجو کنیم.

قسمت عمده این کتاب برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده، با عنوان «مسئولیت مدنی محافظ و سرپرست صغیر یا مجنون»، است که به صورت تطبیقی تحقیق شده و در سال ۱۳۷۷ در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، با راهنمایی و مشاوره استادان بزرگوار، آقایان دکتر سید عزت الله عراقی و دکتر حسنعلی درودیان، دفاع شده است و اکنون، بالحاظ کردن تحولات جدید در رویه قضایی و اندیشه‌های حقوقی در حقوق ایران و فرانسه، تدوین و تفصیل یافته و با ویرایش جدید به صورت کتابی مستقل چاپ می‌شود. نویسنده امیدوار است این کتاب، که برای نخستین بار به صورت مستقل و تطبیقی موضوع را مطالعه کرده است، مورد استفاده محققان، دانشجویان و رویه قضایی قرار گیرد.